

A close-up photograph of two young men looking at a screen together. The man on the left has dark hair and is wearing glasses. The man on the right has light brown hair and is wearing a light blue shirt. They appear to be in a classroom or office setting.

Doen wat wenselijk is

A photograph of a young woman with long blonde hair, smiling broadly with her hands raised in the air. She is wearing a dark blue patterned top. The background is bright and outdoors, suggesting a school event or celebration.

Radiant
Lerarenopleidingen

Inhoud

1. Wie zijn wij en wat doen wij?	5
2. Persoonlijk meesterschap	5
3. Waarom persoonlijk meesterschap?	6
4. Samenspel van componenten	7
5. Niet alleen, maar samen	8
6. De pedagogische opdracht van de lerarenopleider	8
7. Hoe besteden wij aandacht aan persoonlijk meesterschap?	9
Hogeschool iPABO, Amsterdam en Alkmaar	10
Christelijke Hogeschool, Ede	12
Hogeschool de Kempel, Helmond	14
Hogeschool KPZ, Zwolle	16
Iselinge Hogeschool, Doetinchem	18
Thomas More Hogeschool, Rotterdam	20
Hogeschool VIAA, Zwolle	22
Marnix Academie, Utrecht	24
Driestar Hogeschool, Gouda	26
Bijlagen	29

1. Wie zijn wij en wat doen wij?

Wij zijn Radiant Lerarenopleidingen, een samenwerkingsverband van negen hogescholen, die ieder een levensbeschouwelijke traditie kennen: Hogeschool iPabo, Marnix Academie, Hogeschool Viaa, Hogeschool KPZ, Iselinge Hogeschool, Christelijke Hogeschool Ede, Driestar hogeschool, Thomas More Hogeschool en Hogeschool De Kempel. Wij leiden basisschoollerares op die zich kenmerken door *persoonlijk meesterschap*.

Wij bundelen kennis en kracht voor onderwijsontwikkeling en praktijkgericht onderzoek. We hebben daarvoor een gezamenlijk onderzoeksprogramma. Het heeft als verbindend thema persoonlijk meesterschap en wordt uitgewerkt in drie zichtlijnen:

- 1 Toekomstgericht Onderwijs;
- 2 De socialiserende en persoonsvormende functie van het onderwijs;
- 3 Diversiteit en handelen.

Binnen elke zichtlijn voeren we in samenwerking met het beroepenveld onderzoeksprojecten uit. Deze projecten leveren bruikbare kennis en werkmaterialen op voor de praktijk in basisscholen en voor de manier waarop we leraren opleiden. Ook scholen voor voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs kunnen van deze opbrengsten profiteren. Daarnaast levert dit onderzoek wetenschappelijke kennis op over persoonlijk meesterschap.

2. Persoonlijk meesterschap

Wij vatten persoonlijk meesterschap op als: het vermogen van (aanstaande) leraren om te doen wat wenselijk is voor de volwassenwording van leerlingen.

'*Vermogen*' zien we als een eigenschap die je kan ontwikkelen door opleiding en voortgezette professionele ontwikkeling.

'*Doen wat wenselijk is*' betekent dat het handelen van de professional een bepaalde bedoeling heeft, namelijk bijdragen aan de volwassenwording van leerlingen en jongeren. Met 'doen wat wenselijk is' bedoelen we dus eigenlijk: 'doen wat *pedagogisch* wenselijk is.'

'*Volwassenwording*' vatten we op als *volwassen-willen-zijn*. Mensen die *volwassen-willen-zijn*, willen hun capaciteiten blijven ontwikkelen om van het leven iets goeds te maken voor zichzelf, voor anderen, voor de wereld waarvan zij deel uitmaken. Zo dragen zij bij aan een duurzame en menswaardige samenleving.

In paragraaf 3 leggen we uit hoe de elementen waaruit deze definitie is opgebouwd samenhangen met de basis van waaruit (aanstaande) leraren volgens ons dienen te handelen. Die basis bestaat uit vakkennis, een ethisch kompas en de pedagogische opdracht.

3. Waarom persoonlijk meesterschap?

Doen wat wenselijk is voor de volwassenwording van leerlingen, waarom vinden we dat eigenlijk belangrijk en wat vraagt dat van (aanstaande) leraren? Wij leggen een sterke nadruk op de ontwikkeling van persoonlijk meesterschap omdat wij vinden dat het uitoefenen van een mensgericht beroep als leraar veel meer inhoudt dan het toepassen van vakkennis. Hoe we dat precies zien en wat persoonlijk meesterschap van (aanstaande) leraren vraagt, lichten we hieronder toe.

Vakkundig

Van leraren verwachten we dat zij hun beroep uitoefenen door vakkennis te benutten. We bedoelen met vakkennis niet zomaar kennis, maar kennis die door de beroepsgroep van lerarenopleiders als geldig, betrouwbaar en relevant wordt erkend. Bij vakkennis horen zowel vakinhoudelijke als vakdidactische en generieke kennis. Vakinhoudelijke kennis is kennis waarover leraren dienen te beschikken, omdat die relevant is voor de volwassenwording van leerlingen. Vakdidactische kennis is kennis over de manier waarop je leerlingen in contact brengt met vakinhoudelijke kennis en hen uitdaagt zich die eigen te maken. Generieke kennis is algemene kennis die voor het beroep van belang is, maar die niet aan een specifiek vak gebonden is.

De vakinhoudelijke kennis is door de beroepsgroep in samenspraak met verschillende belanghebbende partijen vastgelegd in de kennisbasis. Bij het vaststellen van de kennisbasis zijn actuele maatschappelijke ontwikkelingen meegenomen.

Vakdidactische kennis en generieke kennis zijn ook door de beroepsgroep vastgesteld, maar de bron ervan ligt in wetenschappelijke theorieën die zijn ontwikkeld in domeinen als de onderwijskunde, de leerpsychologie en de sociologie. Deze kennis heeft veelal een 'als-dan karakter': als je X wil bereiken, dan kun je waarschijnlijk het beste Y doen. Overigens vinden wij dat bij generieke kennis ook kennis op het terrein van jeugdzorg hoort die je als leraar nodig hebt, omdat je vaak werkt op het snijvlak tussen onderwijs en jeugdzorg. Denk in dit geval aan wat passend onderwijs en omgaan met diversiteit van je vragen. Ook deze kennis is erkende kennis, die is gebaseerd op wetenschappelijke theorieën.

Als leraren deze vakdidactische en generieke kennis benutten, handelen ze 'evidence informed': ze gaan

niet op goed geluk te werk, maar kiezen bewust voor een bepaalde aanpak.

Wij vinden het belangrijk dat je aan de hand van wetenschappelijk gefundeerde en door de beroepsgroep erkende vakkennis keuzes maakt en kan uitleggen waarom je voor deze aanpak gekozen hebben. Dat is wat je als leraar vakkundig maakt.

Ethisch kompas

De alledaagse praktijk waarin leraren werken, is vaak onoverzichtelijk, complex en onvoorspelbaar. Elke dag opnieuw gebeuren er dingen die je niet hebt zien aankomen. Hoe handel je als een leerling niet bereid is om mee te doen en de les verstoort? Wijs je hem terecht of ga je in gesprek? Wat doe je als leerlingen geheel onverwacht gebeurtenissen, die zich voordoen in de samenleving en die hen blijkbaar raken, de klas inbrengen? Hou je vast aan je doelen en je planning of besteed je er aandacht aan? Wat als ouders je op een heftige toon boos aanspreken? Wat als een leerling zoveel aandacht vraagt, dat je bang bent dat dit ten koste gaat van andere leerlingen? Wat als je het vertrouwen in een collega verliest? In dergelijke situaties gaat het volgens ons niet alleen om het benutten van vakkennis, maar ook om 'waardengedreven' handelen.

Als leraar laat je je ook leiden door jouw persoonlijke opvattingen en waarden. Vaak gebeurt dat intuïtief omdat de situatie dat van je vraagt: je moet onmiddellijk iets doen en hebt al gehandeld vóóordat je er goed over na hebt kunnen denken. Soms kies je er weloverwogen voor anders te handelen dan vakkenis 'voorschrijft'.

Als leraar maak je voortdurend (al dan niet bewust) dit soort keuzes en in elke keuze klinken jouw persoonlijke waarden door. Die waarden heb je je eigen gemaakt door die over te nemen van de sociale gemeenschappen waarvan jij deel uitmaakt, zoals het gezin, je vrienden, de sportvereniging, de beroepsgroep. Door deze waarden te verinnerlijken heb je ze tot jouw persoonlijke waarden gemaakt.

Wij leggen, vanuit de levensbeschouwelijke traditie waarin we staan, een sterke nadruk op waarden als vertrouwen, verantwoordelijkheid, verbondenheid en duurzaamheid. Wij willen (aanstaande) leraren aanmoedigen deze waarden tot hun persoonlijke

waarden te maken en in hun handelen te laten doorlinken, waardoor ze gaan fungeren als een persoonlijk ethisch kompas. Door zó te handelen handel je als leraar niet alleen vakkundig maar ook menswaardig.

Pedagogische opdracht

Om als professional verantwoord te kunnen handelen, heb je volgens ons dus zowel vakkennis als een ethisch kompas nodig. Maar voor persoonlijk meesterschap is dat nog steeds niet genoeg. Want ook al handel je ethisch verantwoord, je weet nog steeds niet of jouw handelen wenselijk is voor de volwassenwording van leerlingen. Waarom zou je met een 'onwillige' leerling in gesprek gaan? Zou je zijn gedrag ook kunnen tolereren? Waarom is het onderwerp van de les eigenlijk zo belangrijk dat je er niet vanaf kan wijken?

Kenmerkend voor het beroep van leraar is dat je werkt in een pedagogische setting. Je hebt een pedagogische opdracht namelijk: bijdragen aan de volwassenwording van leerlingen. Volwassenwording houdt volgens ons in dat leerlingen en jongeren ernaar streven hun capaciteiten te blijven ontwikkelen om

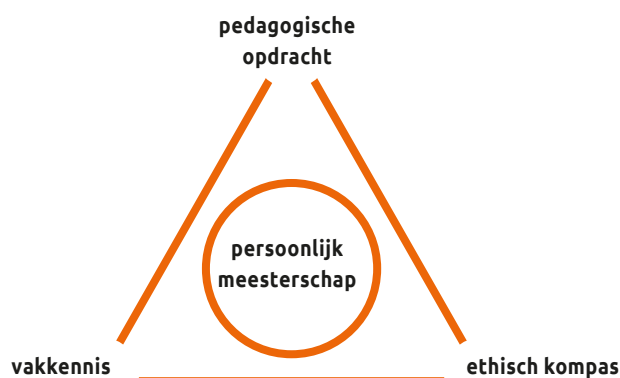
van het leven iets goeds te maken voor zichzelf, voor anderen, voor de wereld waarvan zij deel uitmaken en zo bij te dragen aan een duurzame en menswaardige samenleving. Daar zijn kennis en vaardigheden voor nodig. Volwassenwording betekent dat leerlingen verantwoordelijkheid willen dragen voor hun eigen leren en gedrag. Deze pedagogische opdracht rechtvaardigt waarom je met de 'onwillige' leerling in gesprek gaat: je wil in hem het verlangen wekken om verantwoordelijkheid te nemen. Het tolereren van het gedrag zou vanuit pedagogisch oogpunt onwenselijk zijn omdat je de leerling daarmee de kans ontnemt om de kennis en vaardigheden te ontwikkelen die hij nodig heeft om volwassen in de wereld te kunnen staan. De pedagogische opdracht rechtvaardigt ook dat je leerlingen aanmoedigt om een eigen opvatting over actuele maatschappelijke gebeurtenissen te ontwikkelen. Want hoe kun je leerlingen uitdagen om bij te dragen aan een duurzame en menswaardige samenleving als je dergelijke onderwerpen uit de weg gaat?

4. Samenspel van componenten

Zoals we hierboven hebben aangegeven is persoonlijk meesterschap het vermogen van (aanstaande) leraren om te doen wat wenselijk is voor de volwassenwording van leerlingen. Persoonlijk meesterschap houdt in dat je je handelen baseert op vakkennis, dat je waarden als vertrouwen, verantwoordelijkheid, verbondenheid en duurzaamheid als een persoonlijk ethisch kompas hanteert en dat je gericht bent op de pedagogische opdracht. Persoonlijk meesterschap vraagt om een samenspel van deze drie componenten.

Deze drie componenten kun je niet los zien van elkaar. Ze vormen een eenheid. Je benut je vakkennis en je ethisch kompas om aan de pedagogische opdracht te werken. Je benut geen vakkennis, zonder je af te vragen of dat in de gegeven situatie wel ethisch en pedagogisch wenselijk is. Je kan niet volwassenwording van leerlingen en jongeren nastreven en tegelijkertijd de menselijkheid uit het oog verliezen.

Die onderlinge samenhang tussen de drie componenten drukken we uit in onderstaande figuur.

5. Niet alleen, maar samen

Als leraar zit je niet op een eiland. Je maakt deel uit van een organisatie, een professionele gemeenschap: je school. Je school is de setting waarbinnen je samen met collega's en andere betrokkenen vakinhoudelijke en vakdidactische keuzes maakt, waar je samen de pedagogische opdracht van de school verheldert en definieert en waar je met elkaar het gesprek voert over de waarden die je ethisch kompas vormen. Degelijke gesprekken zijn belangrijk omdat ze leiden

tot een gemeenschappelijke basis voor het handelen van jou en je collega's. Zo'n gemeenschappelijk kader is nooit definitief, zal altijd in ontwikkeling blijven en zal altijd gevoed worden door andere opvattingen, bijvoorbeeld van de beroepsgroep, ouders en de samenleving. Het biedt houvast bij het maken van verantwoorde keuzes en het rechtvaardigen van je handelen. Met een gemeenschappelijk handelingskader sta je er als professional niet alleen voor.

6. De pedagogische opdracht van de lerarenopleider

Wij streven ernaar persoonlijk meesterschap tot het hart van onze opleidingen te maken. Met onze opleidingen willen we bijdragen aan de ontwikkeling van leraren die handelen op basis van vakkennis en waarden zoals we hierboven hebben genoemd (het ethisch kompas) met het oog op de volwassenwording van leerlingen. Ons onderzoeksprogramma wil aan de ontwikkeling van de beroepspraktijk en onze opleidingen gefundeerde en relevante bijdragen leveren.

Als lerarenopleider speel je in dit verhaal een eigen rol die tot op zekere hoogte te vergelijken is met die van de leraar. Net als de leraar heb jij een pedagogische opdracht, namelijk doen wat wenselijk is voor de ontwikkeling van studenten tot volwassen en verantwoordelijke leraren, tot professionals die volwassen-willen-zijn, die hun capaciteiten blijven ontwikkelen om van het leven van leerlingen iets goeds te maken. Ook van jou als lerarenopleider verwachten we dat je persoonlijk meesterschap toont. Dat betekent dat je je handelen baseert op vakkennis, de genoemde waarden tot een persoonlijk ethisch kompas maakt en dat je je richt op deze pedagogische opdracht. Dat doe je in de eerste plaats omdat de meeste studenten die aan de opleiding tot leraar basisonderwijs beginnen jong zijn en zelf nog midden in hun ontwikkeling staan. Net als bij leerlingen geldt dat je in hen soms het verlangen naar volwassen en verantwoordelijke professionaliteit nog dient te wekken.

In de tweede plaats omdat de beste manier om te bereiken dat studenten persoonlijk meesterschap ontwikkelen is: zelf persoonlijk meesterschap vóórleven.

En net als voor leraren geldt voor lerarenopleiders dat het van belang is om binnen de eigen organisatie met elkaar in gesprek te gaan (en te blijven!) over vakinhoudelijke en vakdidactische keuzes, de pedagogische opdracht van de opleiding en de waarden die je ethisch kompas vormen. Door dit gesprek ontstaat een gemeenschappelijk handelingskader, een gemeenschappelijk kompas dat voor jou en je collega's zowel richting als houvast kan bieden.

7. Hoe besteden wij aandacht aan persoonlijk meesterschap?

Als samenwerkingsverband van negen hogescholen besteden wij aandacht aan de ontwikkeling van persoonlijk meesterschap, zowel van onze studenten als van onze lerarenopleiders. Dat doen we elk op onze eigen wijze, maar wel binnen de definitie van persoonlijk meesterschap die we met elkaar hebben vastgesteld.

In dit hoofdstuk staan negen korte bijdragen, van elk van onze hogescholen één. Elke bijdrage laat zien hoe de ontwikkeling van persoonlijk meesterschap vorm krijgt. De negen bijdragen laten samen een divers palet zien en tegelijkertijd een gemeenschappelijke focus in ons denken over persoonlijk meesterschap.

Hogeschool iPABO, Amsterdam en Alkmaar

Durf les te geven en maak fouten

'Ik was zeer onder de indruk van Ilse, een geweldige Lio-er. Toen wij haar konden aanstellen waren wij opgelucht dat wij haar binnen hadden gehaald. Het eerste jaar viel zij eigenlijk tegen. Alles was zo braaf. Er was niets te zien van de lol in het lesgeven, het leek wel alsof zij bang was voor de ouders en verkrampte in haar lesgeven' (Directeur basisschool)

Het bovenstaand verhaal hoorde ik in een gesprek met een bestuursvoorzitter in een regionaal bestuuroverleg. De besturen presenteerden hun onderwijskoers en aan opleidingen werd gevraagd hoe zij hier goed op konden inspelen bij de opleiding.

Bij de iPabo speelt het bouwen van de persoonlijke professionaliteit een belangrijke rol. In de loop van de studie jaren leert een student te kijken vanuit zichzelf naar het professioneel functioneren als leraar. Iedere student is een cultuurdrager die uitgedaagd wordt om de persoonlijke identiteit (sexe, gender, levensbeschouwing, et cetera) verder te ontwikkelen en uit te zoeken hoe dit vorm te geven in het professioneel handelen voor de klas. Waar ben je goed in, waar ligt je talent? Als student doorloop je een cyclisch leerproces waarin je bouwt aan een subjectief concept van wat voor type leraar je wil worden. Je raakt geïnspireerd door onderwijsconcepten en door de wijze waarop een lerarenopleider een lastig dilemma in de klas oplost. Vanuit de praktijk neem je ook de mooie voorbeelden mee, maar wellicht ook de dingen waarvan je zeker weet dat je dit als leraar nooit op deze wijze wil aanpakken. Uiteindelijk krijg je als student helder wat voor leraar je wil zijn, vanuit welke waarden je wil gaan werken en waar je voor staat. Langzaam wordt het persoonlijk meesterschap opgebouwd.

Studenten schrikken soms van de werkelijkheid. Ook tijdens moeilijke momenten moet je jezelf kunnen afvragen: Wat is er aan de hand? Waarom is deze werkelijkheid zo moeilijk?

Doe ik iets verkeerd of vertoont de leerling of de collega bijzonder gedrag? Welke bijdrage kan ik leveren en hoe kan ik anderen hierbij betrekken? Vragen die binnen de iPabo onder andere centraal staan in het uitstroomprofiel 'Diversiteit en kritisch burgerschap'.

Hoe kan het onderwijs leerlingen en (jong)volwassenen ondersteunen in het volwassen-in-de-wereld-zijn? Deze volwassenheid heeft niets te maken met leeftijd en wil ook niet ontwikkelingspsychologisch opgevat worden. Het heeft betrekking op het tezamen-in-pluraliteit bestaan, op het proberen thuis te zijn in de wereld en het verdragen van en het omgaan met anderen. De school en een meer op professionaliteit toegespitste wijze de iPabo worden zo gezien als een plaats om te oefenen in wat het betekent om zelfstandig, in dialoog en begrensd door anderen volwassen in de pluriforme wereld te zijn.

Het is eigenlijk een soort gesprek met jezelf en met je omgeving. De collega's om je heen kunnen een cruciale rol spelen om het gesprek met je zelf goed aan te gaan. Een professionele schoolcultuur is hierbij van belang.

Het valt of staat met de coaching van nieuwe leraren. Je moet er direct bovenop zitten en zorgen dat zij constant in gesprek zijn met je. Zij moeten durven om zichzelf te zijn en de dingen durven doen waar zij echt goed in zijn. Zo bouw je vertrouwen op en leer je je niet al te veel te richten op het oordeel van ouders en anderen. De directeur speelt hier een cruciale rol in'. (Bestuursvoorzitter)

Hopelijk zoeken startende leraren scholen of besturen die passen bij hun talenten en bij hun visie op onderwijs. In de genoemde besturenbijeenkomst presenteerden de besturen hun onderwijskoers. Diverse kernwaarden werden gepresenteerd en de leraren die werkzaam zijn bij deze scholen werden uitgedaagd om dit persoonlijk te maken. Wat houdt dat voor jou in en hoe ben jij in staat om hier persoonlijk vorm aan te geven? Een mooie gelegenheid voor startende leraren om te kijken of er een match is tussen de genoemde kernwaarden die de scholen van belang vinden en de visie die leraren hebben.

Een uitdaging die vooral is terug te vinden in het burgerschapsonderwijs. Binnen de iPabo worden, conform Biesta, drie doeldomeinen onderscheiden: kwalificatie (overdragen van kennis en vaardigheden), socialisatie (deel uit laten maken van tradities en overdragen van waarden en normen) en subjectificatie (gericht op de persoonsvorming). Het laatste aspect, de persoonsvorming, staat steeds meer centraal in het iPabo-curriculum. Het gaat hierbij met

name om de vrijheid en de eigenheid van de leerling en de wijze waarop de leerling met deze vrijheid omgaat. Centraal daarin staat dat leraren de leerlingen de vrijheid en de zelfstandigheid geven om zichzelf te durven zijn. Er is geen vastgelegd type burgerschap waar iedere leerling aan moet voldoen. Het is belangrijk dat leerlingen goed met de verkregen vrijheden omgaan en met de verantwoordelijkheden die deze vrijheid met zich meebrengt. Er is dus geen sprake van onbegrensde ontwikkeling van talenten en eigenschappen van leerlingen, maar leerlingen vragen zich voortdurend af of datgene wat zij wensen haalbaar en wenselijk is en bijdraagt aan het welzijn van anderen en aan een betere wereld. Kijkende naar de steeds toenemende pluriformiteit in de wereld en de conflicterende opvattingen die leerlingen de klas in brengen, is de rol van de leraar van groot belang. Professionalisering, opleiding en ondersteuning op de werkplek zijn noodzakelijk. Startende leraren moeten de vrijheid en de ruimte voelen om zichzelf te mogen zijn en ervaren dat thema's uit de klas bespreekbaar zijn met collega's en de directeur. Startende leraren zoeken vooral een onderwijsteam waar ze zich veilig voelen en ze mee in gesprek kunnen. Het is van belang dat er vanaf de start aandacht is voor het stellen van hulpvragen van starters en voor het vragen om coaching bij binnenkomst op een school.

Coaching is van belang om vertrouwen en succes te ervaren. Het ondersteunt starters enorm als zij vanaf het begin het gevoel hebben dat zij zichzelf mogen zijn en dat zij snel goede ervaringen kunnen opdoen. Het is heerlijk om als leraar te ervaren dat er vertrouwen is en dat men het goed vindt als er een keer iets verkeerd loopt.

Een van de schoolleraaropleiders gaf als voorbeeld dat op haar school een jaarlijkse trofee wordt uitgereikt aan de collega die 'de grootste misser' had gemaakt. Geweldig, zonder fouten te maken zul je nooit leren wat juist heel goed werkt. Om dat te kunnen, moeten starters durven op gevoel en vanuit hun visie te blijven lesgeven en zich niet te veel te richten op de wensen van ouders en het halen van opgelegde prestaties. Werken vanuit je persoonlijk meesterschap en gemeenschappelijke visie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Persoonlijk meesterschap betekent vooral dat je leert om een persoonlijke visie en een helder beeld van de huidige werkelijkheid voor ogen te houden. De dekking van het team en de directie zijn hier voorwaardelijk aan.

Christelijke Hogeschool, Ede

Een leerling vraagt: "Waarom is Ryan niet op school vandaag?"

Leraar: "Ryan viert vandaag het Suikerfeest."

Leerling: "Waarom mag ik geen vrij, ik wil ook wel vrij vandaag!"

Vlogs

Tijdens hun ontwikkeling tot leraar ervaren studenten professionele identiteitsspanningen. Ze ervaren bijvoorbeeld het verschil tussen de eigen geloofsovertuiging, die van de school en die van de leerlingen in hun klas. Een student vraagt zich bijvoorbeeld af: "In hoeverre deel ik mijn privéleven en opvattingen over het huwelijk op de werkplek, wanneer ik weet dat ouders er andere opvattingen over hebben?" Binnen de opleiding bereiden we onze studenten voor op deze spanningen met behulp van daarvoor ontwikkelde vlogs. We werken daarbij vanuit de kernwaarden liefhebben en rechtdoen. Waarbij studenten zich vanuit een pedagogische relatie inzetten voor de ontwikkeling van het hele leerling: verstand, hart, ziel en handen.

"Kan ik van een leerling uit mijn klas vragen aanwezig te zijn bij de schoolviering in de kerk met Kerst?" (Student)

In de afgelopen jaren heeft de CHE samen met Hogeschool Viaa binnen Radiant professionele identiteitsspanningen geïnventariseerd onder studenten. Een student noemt bijvoorbeeld: "Kan ik van een leerling uit mijn klas vragen aanwezig te zijn bij de schoolviering in de kerk met Kerst?" Aan de hand van de door studenten benoemde situaties is een zevental vlogs ontwikkeld waarin deze situaties zijn uitgespeeld. De zevende vlog gaat bijvoorbeeld over vrije dagen voor het vieren van een religieus feest buiten de landelijke feestdagen om.

De vlog introduceert het probleem, maar geeft niet de oplossing. Mogelijke oplossingen staan in de kijkwijzer bij de vlogs. CHE zet de vlogs in om studenten bewust te maken van hun (vaak intuïtief) normatief handelen. Met behulp van de kijkwijzer gaan de studenten in gesprek over hun opvattingen en afwegingen. De studenten voeren daardoor gesprekken over de waarden die hun ethisch kompas vormen. De gesprekken worden gezien als een begin van het aangaan van een dialoog en geen einde van alle tegenspraak. Ook leraren die al jaren voor de klas staan geven aan het prettig te vinden het gesprek over professionele identiteitsspanningen in hun team aan te kunnen gaan met behulp van de vlogs.

Lectoraat diversiteit in de klas

In 2020 start het lectoraat "Samen Divers": *"Hoe kunnen we iedereen laten meedoen en erbij laten horen?"* Natuurlijk willen alle studenten en leraren dat. Maar hoe doe je dat en welke overtuigingen en waarden spelen daarbij een rol? Daar zal het lectoraat samen met de scholen in de aankomende jaren onderzoek naar doen.

Hogeschool De Kempel, Helmond

Wees als lerarenopleiders zelf op een voorbeeldige manier wijs

Het beroep van leraar is een prachtig beroep. Je mag leerlingen nieuwe werelden laten ervaren, hun eigenheid leren ontdekken en talenten laten benutten. Het is ook een belangrijk beroep, omdat je bijdraagt aan de drie kernopdrachten van het onderwijs: de kwalificerende, de socialiserende en de persoonsvormende opdracht. Zo help je jouw leerlingen om op een volwassen manier in de wereld te willen staan. Tenslotte is het beroep van leraar een complex beroep. Je moet kunnen inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen, kunnen omgaan met een grote diversiteit aan leerlingen en met een veeleisende omgeving. Die interactie met leerlingen en hun omgeving vormt de kern van het beroep en dat maakt het beroep van leraar volgens Freud tot een 'onmogelijk beroep'.

Leerlingen zijn nooit uitgeleerd (het werk is nooit 'af') en er is altijd het gevaar van miscommunicatie, van wederzijds misverstaan, kortom van mislukken. Dat klinkt dramatisch; gelukkig weten we ook dat leraren beschikken over praktische wijsheid. Over het lef en vermogen om juiste keuzes te maken op momenten waarop 'bewezen boekenkennis' tekortschiet. In die situaties wordt van de leraar verwacht dat hij zichzelf kent, weet waar hij voor wil staan en hoe hij zich wil verhouden tot zijn omgeving. Dat hij kan varen op zijn ethisch kompas en zich kan en wil richten op zijn pedagogische opdracht: het bijdragen aan de volwassenwording van zijn leerlingen.

Het hoort bij het pedagogische werk van leraren dat zij voortdurend twijfelen over de juistheid van hun keuzes en beslissingen: zij ervaren in de uitoefening van hun beroep voortdurend ethische dilemma's. Die onzekerheid hoort erbij, sterker, zonder die onzekerheid zou je het leraarschap reduceren tot het toepassen van een set technieken of procedures. Van Manen stelt dan ook dat het pedagogische werk van leraren twee kanten heeft: het is tactvol en ethisch handelen aan de ene kant en het is twijfelen aan en kritisch nadenken over de ethische en pedagogische betekenis van dat handelen aan de andere kant.

Kijkend naar de opleiding van leraren geeft Biesta drie tips voor de ontwikkeling van praktische wijsheid bij (aanstaande) leraren: (a) richt je op de vorming van de hele persoon, (b) zorg dat studenten kunnen oefenen met het vellen van oordelen over wat wenselijk is

en (c) wees als lerarenopleiders zelf op een voorbeeldige manier wijs. Die laatste tip is door Hogeschool de Kempel omarmt als een blijvende opdracht en zien we als voorwaardelijk voor het realiseren van de twee andere tips. Omdat praktische wijsheid geen kwestie is van meer ervaring, maar van het leren van ervaring en om te voorkomen dat die praktische wijsheid omslaat in routine en verstarring, vinden we het van belang om blijvend aandacht te besteden aan vragen als: 'Wanneer doe ik het goed? Ben ik zorgvuldig genoeg geweest in mijn afwegingen? Wat voor lerarenopleider ben ik? Wat voor lerarenopleider wil ik zijn?'. De wijze waarop invulling wordt gegeven aan deze blijvende opdracht beschrijven we in enkele praktijkvoorbeelden, gevolgd door een schets van de wijze waarop binnen Hogeschool de Kempel invulling wordt gegeven aan de (ontwikkeling van) praktische wijsheid bij aanstaande leraren.

Mensen verbinden Verhalen uit de organisatie

Wie zijn wij als organisatie en waar staan we voor? Wat is de identiteit van De Kempel? Deze vragen staan centraal tijdens bijeenkomsten over persoonlijk meesterschap. Onze aanname is dat de identiteit van De Kempel bepaald wordt door die van de afzonderlijke medewerkers. Een tweede aanname is dat die identiteit zichtbaar wordt in verhalen over concrete ervaringen in relatie tot het beroep. Voorafgaand aan een bijeenkomst stuurden we medewerkers een mail met de vraag: 'Zou je een verhaal of anekdote willen vertellen over iets dat je is overkomen in relatie tot je beroep en waar je nog vaak aan terug moet denken?'. Het resultaat was een rijkdom aan verhalen over de professionele ontwikkeling van onze medewerkers. Verhalen die zicht geven op de persoonlijke waarden van ons als lerarenopleiders.

Als we ons als lerarenopleiders in ons handelen baseren op persoonlijke waarden, dan vormen ze voor onze studenten een belangrijk (ped)agogisch middel. We stellen onszelf dan als voorbeeld en maken studenten deelgenoot van de afwegingen die we maken en van de twijfels die we daarbij ervaren. Bewustwording van die twijfels, van professionele dilemma's, staat centraal tijdens Koersdagen op De Kempel. Dagen waarop we de tijd nemen voor trage vragen, waar we stil staan bij de bedoeling. Zo hebben we gesprekken gevoerd over professionele

dilemma's als 'Je eigen weg volgen versus het belang van de organisatie dienen', 'Ieder naar de zin willen maken versus kritisch zijn naar elkaar toe' en 'Goed werk willen doen versus goed voor jezelf zorgen'. Het voeren van de dialoog over de dilemma's levert ons een dieper inzicht en handvatten over hoe hiermee om te gaan door het uitwisselen en verbinden van ideeën en opvattingen. Het draagt bij aan het kunnen varen op een ethisch kompas.

'Om de orde te handhaven in de klas moet je streng zijn tegen je leerlingen: je wilt niet dat er over je heen gelopen wordt. Maar je vindt het moeilijk om streng te zijn, omdat je tegelijkertijd wilt dat de leerlingen je aardig vinden.' (Student)

Onze studenten dagen we op een vergelijkbare wijze uit om zicht en grip te krijgen op hun ethisch kompas. In tutorgroepen wordt het gesprek gevoerd over professionele dilemma's die studenten (kunnen) ervaren en dagen we ze uit om in gesprek te gaan over vragen als: 'Wie ben ik als persoon?', 'Wie ben ik als professional/leraar?' en 'Welke juf/meester zou ik willen zijn?'. Binnen het onderwijsaanbod stimuleren we studenten om na te denken en in gesprek te gaan over levensvragen als: 'Heb ik oog voor de ander?', 'Zou ik met minder kunnen?' en 'Durf ik mijn eigen weg te gaan?'. In de afstudeerfase vragen we studenten om hun eigen waardenoriëntatie en de doorwerking ervan in het professionele handelen, op narratieve manier te beschrijven en te delen. Zicht op de eigen-wijsheid, het ethisch kompas, is de belangrijkste opbrengst.

Op zoek naar de pedagogische opdracht

In de inleiding van dit boekje wordt betoogd dat vakkennis en een ethisch kompas niet volstaan voor persoonlijk meesterschap. Het omarmen van de pedagogische opdracht is nodig om beide te kunnen benutten voor de volwassenwording van leerlingen.

Als *Pedagogische Hogeschool de Kempel* spreekt het voor zich dat we die pedagogische opdracht omarmen. Het wordt lastiger als we die opdracht trachten te concretiseren. Hoe bereiden wij onze studenten voor op het hart van hun beroep: de pedagogische relatie met hun leerlingen? Hoe geven we die relatie met onze studenten zelf vorm? Hoe maken we studenten vertrouwd met de verwevenheid van pedagogiek en didactiek? Hoe zien we dat onze opleiding een pedagogische opleiding is en wat is daarvoor nodig? Voor de beantwoording van deze vragen hebben we het 'Pedagogisch Menu' georganiseerd. Medewerkers zijn op zoek gegaan naar onmisbare kernbegrip-

pen van de pedagogische opdracht. Begrippen als volwassenheid, vertrouwen, verantwoordelijkheid, relatie, presence (aanwezig zijn), gezamenlijkheid en hoop. In vervolgbijeenkomsten zijn we in gesprek gegaan over de wijze waarop die begrippen merkbaar tot uiting (kunnen) komen in onze rol als lerarenopleiders, de relatie tussen ons en studenten en de relatie tussen onze studenten en hun leerlingen.

'Het pedagogische gesprek vraagt tijd. Die kun je niet plannen, die moet je nemen.'
(Lerarenopleider)

De bijeenkomsten maken ons duidelijk dat het gesprek over de pedagogische opdracht geen eindig gesprek is en dat de gesprekken over die opdracht het meest waardevol zijn op die momenten waarop de situatie erom vraagt. Het spreken van dezelfde (pedagogische) taal is dan wenselijk en dat is waarom er gewerkt wordt aan een gemeenschappelijke conceptuele basis voor onze pedagogische opdracht.

Een basis die ook de voedingsbodem vormt voor de bewustwording van de pedagogische opdracht bij onze aanstaande leraren en hen helpt om vanuit verschillende perspectieven (ik en mezelf, ik en de leerling, ik en de groep) te zien hoe hij kan bijdragen aan een positief pedagogisch klimaat. Een klimaat waarin bewustzijn van de eigen waarden, het welbevinden van leerlingen en de groep als oefenplaats centraal staan. Een oefenplaats voor leerlingen om op een volwassen manier in het leven te willen staan.

Hogeschool KPZ, Zwolle¹

“Het bezoek aan Ravensbrück was voor mij een verrijking van het bezoek aan Berlijn. Hier komen alle verhalen tot de kern. Je voelt wat er is gebeurd en wordt hier helemaal in meegenomen. Dit gaat mij helpen met de lessen geschiedenis over de Tweede Wereldoorlog, maar ook over het meegeven van normen en waarden aan de leerlingen. Dit is namelijk niet de manier hoe wij met mensen moeten omgaan en dat heb ik nu echt gevoeld.” (student)

Studenten van KPZ uit pabo 3 bezoeken al sinds de jaren '70 de stad Berlijn. De nadruk in deze werkweek ligt op moderne kunst, Duitse cultuur, eigentijdse geschiedenis en moraal. In deze bijdrage vanuit KPZ wordt één aspect van het bezoek door studenten aan Berlijn (2019) besproken, die aan de *Mahn-und Gedenkstätte Ravensbrück*. Wat betekent dit bezoek voor de ontwikkeling van persoonlijk meesterschap van studenten van KPZ?

De banaliteit van het kwaad

De Duits-Amerikaanse filosofe Hannah Arendt was aanwezig bij het proces tegen de Duitse oorlogsmisdadiger Adolf Eichmann in Jeruzalem. Arendt noemt Eichmanns schokkende gebrek aan diepgang aangaande zijn handelen en de consequenties daarvan voor andere mensen: de banaliteit van het kwaad.

Uit het befaamde *Stanley Millgram-experiment* en het *Stanford Prison-experiment* blijkt dat niet alleen Duitsers tot gruwelijkheden in staat zijn. Veel volwassenen, mannen en vrouwen kunnen, in bepaalde omstandigheden, anderen onherstelbaar leed aandoen: Mensen zijn niet van nature slecht, maar zwak, laf, vaak passief, loyaal aan de groep of (semi)wetenschappelijke theorieën en willen anderen niet teleurstellen (ook als het uiteindelijk om extreem geweld gaat). De Nederlandse socioloog Abram de Swaan meent dat situationele aspecten (hier samengevat als: luister ik naar een autoriteit of niet?), daarbij een belangrijke rol spelen, maar niet alleen. Hij concludeert, heel voorzichtig dat persoonskenmerken (van daders) zoals een verminderde empathie, het vermogen tot dehumaniseren van de slachtoffers alsmede het in staat zijn zichzelf voor emoties af te sluiten, ook bepalend zijn voor dergelijk volgzzaam gedrag.

Belast erfgoed: Ravensbrück

De herinnering aan de slachtoffers van de holo-caust wordt op veel plekken, met behulp van belast erfgoed, in Europa (en daarbuiten) in stand gehouden. Belast erfgoed refereert aan een verleden om niet trots op te zijn. De Franse historicus Pierre Nora noemt dit: *Lieux de mémoire* (plaatsen van herinnering). Volgens hem zijn herinneringen niet langer voorbehouden aan het menselijk geheugen alleen.

Ook plekken en ruimtes kunnen die herinnering vasthouden en verbeelden en de bezoekers in staat stellen verbinding te maken met dat precaire verleden. Ravensbrück is zo'n *Lieu de mémoire*: het is een bewijsplaats voor misdaden, een museum en een begraafplaats. Ravensbrück bestaat uit veel betekenislagen en is nooit neutraal. Herinneren is sinds de introductie van de term *Lieux de mémoire* een sociale constructie geworden; niet alleen een persoonlijk geheugen en een macabere plek geven aanleiding tot overdenken, ook de communicatie met anderen over deze herinneringen. Daardoor worden persoonlijke herinneringen collectieve herinneringen en kunnen zij doorgegeven worden.

Een nieuwe ontwikkeling in Ravensbrück is de sterke(re) aandacht voor de pedagogische component van de actuele herinneringscultuur. Ravensbrück heeft daarom een eigen pedagogische dienst. Deze professionals vertellen de verhalen van de (overleden) getuigen en vormen zo de verbinding tussen verleden en heden. In deze verhalen vol getuigenissen over slachtofferschap, lijden, moed en opoffering wordt ook een verbinding gelegd met het heden: verhalen over goed burgerschap, handelen naar humane en universele waarden, het ontwikkelen van empathie, de betekenis van vrijheid en permanente educatie ten dienste van de democratie, antifascisme en de pluriforme, democratische samenleving.

Het belang van Ravensbrück voor het persoonlijk meesterschap van studenten

In het bezoek aan Ravensbrück komen vakkennis (geschiedenis), het bevragen, overdenken en ontwikkelen van het eigen ethisch kompas én de toekomstige pedagogische opdracht *Hoe dit alles aan leerlingen over te dragen?* indringend samen. Volgens Hannah Arendt is het antwoord op de banaliteit van het kwaad: denken. Het is een conversatie tussen 'mij' en 'mijzelf', de stille, onzichtbare dialoog die ieder

mensen met zichzelf moet voeren, het inwendig luisteren naar gedachten (waardoor 'ik' nooit allen ben). Dit, door onhoorbare taal reizen, richt zich niet op het verwerven van kennis of waarheid maar op het kunnen onderscheiden van goed en kwaad en het streven naar zin en betekenis om zo tot moraal te komen. Het is het doorlopende gesprek zoals dat ook in alle modules filosofie, godsdienst-levensbeschouwing en kunst- en cultuurgeschiedenis (leerjaar 1-4) binnen de modules *Zingeving, Ethiek en Esthetiek* (ZEE) op KPZ gevoerd wordt.

"Er is veel narigheid in de wereld en tot op de dag van vandaag wordt er overal gediscrimineerd. In WOII is er onder andere gediscrimineerd op basis van geloof. Door leerlingen bewuster te maken van deze situatie, hoop je als onderwijzer dit in ieder geval nu in te dammen."
(Student)

Maar Ravensbrück proberen te bevatten is vrijwel onmogelijk. Dat lijkt misschien op een falen in ons denken, maar is juist een kwaliteit van de rede, dat deel van ons verstand dat wil begrijpen: waarom?

Omdat er geen sluitend antwoord is in het denkproces dat precies voorschrijft hoe in de toekomst dergelijk menselijk leed te voorkomen, geeft het aan ieder mens, aan iedere lerarenopleider, een verantwoordingsvolle opdracht mee: voer een permanente (individuele en gezamenlijke) dialoog over goed en juist gedrag, ontwikkel het vermogen het eigen leven vorm te geven en help anderen daarbij, wantrouw onheilsprofeten, ideologieën en hiërarchieën, omarm de ongewisheid van het leven en maak iets goeds van de wereld, voor leerlingen, voor anderen. Het zijn Gert Biesta's vormingsfuncties socialisatie en subjectificatie, die betrekking hebben op de persoon, zijn identiteit en opstelling in de samenleving, die hieraan mede ten grondslag liggen.

"Ik weet nog dat ik eerst met een aantal klasgenoten de opdrachten heb gemaakt. Vervolgens hebben wij aan het water stil naast elkaar gezeten. Ik vind het moeilijk mij voor te stellen wat daar allemaal gebeurd is." (Student)

Tot slot

De gruwel van de holocaust zoals die in Ravensbrück door studenten wordt ervaren is moeilijk te begrijpen. Uit onderzoek en in de praktijk blijkt steeds

opnieuw dat mensen over de gehele wereld in staat zijn andere mensen verschrikkelijk en onherstelbaar leed toe te brengen. Het afdoende doordenken van wat in Ravensbrück is gebeurd schiet tekort. Juist daar ligt de pedagogische opdracht van de lerarenopleider: studenten vormen tot verantwoordingsvolle leraren en educatief professionals in het domein Leerling en Educatie met leerlingen van 0 tot en met 14 jaar. Deze aankomende collega's kunnen vervolgens in de eigen klas de verhalen en ervaringen die zij hebben opgedaan doorvertellen en bewuste interventies plegen in het licht van het duistere, onvoltooide besef van Ravensbrück. Het bezoek aan deze Lieu de mémoire fungeert daarbij als een deel van een groter geheel. Het verleent het inzicht dat er altijd weer mensen zijn, andere mensen in andere tijden en in andere omstandigheden, die hetzelfde kan overkomen en die respect verdienen en het waard zijn geholpen te worden. Een bezoek aan Ravensbrück draagt daarom wezenlijk bij aan het proces van volwassenwording van de student. Het helpt hen de wil ontwikkelen te doen wat pedagogisch wenselijk is: leerlingen leren op een juiste wijze aan een duurzame, vrije, democratische, menswaardige en op diversiteit gerichte samenleving een (uiteindelijk volwassen) bijdrage te leveren. Wie dat bewerkstelligt, toont oprecht persoonlijk meesterschap.

"Het bezoek aan Ravensbrück heeft mij stil doen staan bij het feit dat we heel dankbaar mogen zijn voor het leven dat we leiden. De sfeer die er heerst in het voormalig kamp, de stilte en het verhaal dat werd verteld zijn bijzonder. Het is een bezoek dat ik niet zal vergeten en mee zal nemen. Ook in het onderwijs is het zo belangrijk om stil te staan bij het leven van nu, maar ook het leven dat mensen tijdens de oorlog leefden. Juist om te voorkomen dat zo'n tragische gebeurtenis nog eens plaatsvindt. Deze leerlingen zijn de leerlingen van de toekomst. Ik hoop dat we dit samen niet weer laten gebeuren en het leven zo fijn mogelijk maken, met elkaar."
(Student)

¹ Deze bijdrage is een bewerking van het artikel van Johan Koers: 'Raadsel Ravensbrück: Lege, stille ruimte tussen belast erfgoed en verhalen' in: Veerkracht (2), juni 2019. Zwolle: KPZ.

Iselinge Hogeschool, Doetinchem

Op Iselinge Hogeschool leiden wij educatieve professionals op die creatief en pedagogisch competent zijn én eigenwijze keuzes durven maken in hun professionele handelen en ontwikkeling. Wij rusten aanstaande en zittende educatieve professionals toe in het pedagogisch sensitief handelen in verschillende contexten. Dat betekent dat onze studenten en cursisten gedurende hun leerroute in de gelegenheid gesteld worden om hun eigen nieuwsgierigheid, interesses en capaciteiten maximaal te ontplooiën. Zij laten persoonlijk meesterschap zien door op hun beurt met de kennis, vaardigheden en houding die zij zich hebben eigen gemaakt de ontplooiing van jonge mensen mogelijk te maken en aan te moedigen. Hiervoor ontwikkelen zij een geheel eigen, moreel-ethisch kompas dat hen helpt pedagogisch sensitief te handelen op hun 'eigen-wijze' manier.

Onze manier van werken: de academische werkplaats

Persoonlijk meesterschap wordt bij ons in de praktijk gebracht in de Academische Werkplaats – de plek waar studenten, lerarenopleider-onderzoekers en professionals uit het werkveld zich samen buigen over actuele educatieve vraagstukken. Door gezamenlijk onderzoek te doen en te werken aan ontwerpen die het onderwijs in de regio innoveren en toekomstbestendig maken, werken alle partijen aan hun professionele ontwikkeling. Zo zijn de deelnemers in staat hun eigen praktijken én hun eigen overtuigingen te delen en aan te scherpen. Steeds wordt daarbij de pendelbeweging gemaakt tussen hoe ieders eigen praktijkcontext leidt tot nieuwe inzichten in een bepaald thema en hoe die nieuwe inzichten op hun beurt leiden tot concrete innovatie in ieders beroepspraktijk. De constructieve tegenspraak die ontstaat, scherpt het persoonlijk meesterschap van iedere werkplaatsdeelnemer aan.

De werkplaatsen zijn een plek van leren, maar ook een plek waar de deelnemers een bril aangereikt krijgen voor het kritisch beschouwen van hun eigen pedagogisch handelen en het onderwijs op hun stage-school. In alle werkplaatsen wordt mooi onderwijs ontwikkeld dat in zekere zin grensverleggend en spannend is. De onderzoek- en ontwerpactiviteiten richten zich vaak op gebieden die nog niet 'ontgonnen' zijn. De nieuwe kennis en producten die voortkomen uit de werkplaatsen zorgen daarmee voor innovatie van het werkveld en het curriculum van de hogeschool. Het werken in de academische werkplaats bereidt onze studenten en cursisten voor op het kunnen maken van eigenwijze keuzes in de complexe beroepspraktijk. Hoe dat in de praktijk werkt, vertellen twee werkplaatsdeelnemers zelf.

Persoonlijk meesterschap van Bram en Karin

"Mijn naam is Bram Oonk, ik ben vierdejaars-student. Vorig jaar heb ik deelgenomen aan de werkplaats computational thinking. Ik kwam in deze werkplaats omdat mijn minor over hetzelfde onderwerp ging. Samen met een aantal andere studenten die dezelfde minor deden, twee lerarenopleider-onderzoekers, vier leraren en een directeur gingen we van start. Het doel van onze werkplaats: een leerlijn met bijpassende computational thinking-activiteiten ontwikkelen. Toen dit doel helder was kwamen de ideeën al gauw op tafel. De leraren brachten hierbij de praktische blik en de lerarenopleider-onderzoekers juist meer de theoretische ideeën. Ik als student nam mijn eigen voorbeelden van verschillende stagescholen en mijn span-nende ideeën over de inzet van technologie mee.

Ik zelf had als plan om voor mijn eigen minor een leerlijn digitale geletterdheid te ontwikkelen, wat mooi aansloot bij het onderwerp van de werkplaats. Omdat ik zelf allerlei innovatieve ideeën had vanuit mijn eigen minoronderzoek trok ik op met de leraren die een meer praktische blik meebrachten. Al gauw kwam ik erachter dat ik het praktijkgerichte onderzoek mij hielp bij het ontwerpen van de leerlijn. Wat ik fijn vond was dat ik kon wisselen van rol: in eerste instantie vond ik het praktisch werken in de werkplaats erg leuk, concrete dingen maken en bedenken. Maar ik werd ook getriggerd door het stukje innovatie. Tijdens het samenwerken met de andere werkplaatsdeelnemers verwonderde het

mij hoeveel ik als student al kon en mocht.

Ik heb ervaren dat mijn eigen opvattingen over wat goed computational thinking-onderwijs is belangrijk gevonden worden en handen en voeten krijgen in de praktijk. (Student)

Ik ben Karin Weijers, coach passend onderwijs en hoogbegaafdheid binnen stichting Paraat. Ik neem deel aan de werkplaats pedagogische sensitiviteit en hoogbegaafdheid. We kraken onze hersenen over het inrichten van rijke leeromgevingen voor hoogbegaafde leerlingen. Wat ik erg mooi vind aan de werkplaats, is de samenwerking: je ontmoet nieuwe mensen en door het onderwerp te verkennen merk je dat je gezamenlijk veel meer kunt bereiken. De studenten worden nieuwsgierig en gaan gericht op zoek naar stageplekken die passen bij hun expertise en overtuigingen over goed onderwijs.

Doordat je langere tijd in een werkplaats samenwerkt, ontstaat een veilig en duurzaam expertisenetwerk met veel kennis van de thematiek en de doelgroep: je komt automatisch in contact met anderen die interesse hebben in jouw onderwerp en er veel van weten. In mijn eigen praktijk merk ik dat ik een meer onderzoekende houding aanneem, wat mijn opvattingen over goed onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen steeds aanscherpt. Langzaamaan heb ik het gevoel gekregen dat ik echt specialist ben en ook zo gezien wordt door anderen in het werkveld.

Mensen vinden mij op mijn expertise en mijn eigen opvattingen ten aanzien van hoogbegaafdheid doen ertoe. Dat maakt mij trots. Binnen een werkplaats ben je met elkaar verbonden, niet alleen om je een gedeelde onderwijskundige interesse hebt, maar ook omdat je samen nieuwsgierig bent, geïnspireerd raakt door elkaars voorbeelden en samen 'in the flow' komt bij het ontwikkelen van nieuwe materialen. Het is een maandelijks uitje waar ik naar uitkijk, ook al ga ik vaak met nóg meer vragen naar huis. Het voelt goed om deel uit te maken van een werkplaats omdat je jezelf uitdaagt om na te denken over jouw eigen handelen als professional, maar ook omdat jouw opvattingen en jouw werk een echte bijdrage leveren aan de praktijk. (Onderwijsadviseur hoogbegaafdheid)

Thomas More Hogeschool, Rotterdam

Om met hart en ziel te werken in het onderwijs, om de goede dingen te doen, ook in de ogen van de leerlingen, moet je verbonden zijn met je persoonlijke drijfveren van zorg en liefde voor leerlingen, het vermogen hebben om open te staan voor wat zich aandient, je eigen talenten ontdekken en inzetten, je horizon verbreden en weten wat jezelf en de ander geluk brengt. Je kunt alleen een goede leraar worden, als je je ook als mens ontwikkelt: bij persoonlijk meesterschap gaan persoonlijke en professionele ontwikkeling hand in hand.

Studenten verschillen van elkaar in vooropleiding, levensfase, achtergrond maar ook in talenten en ambities. Maar allemaal zijn het mensen die al veel in huis hebben, met hun eigen levensverhaal, voor kennis, opgedane vaardigheden, opvattingen en gewoontes. Allemaal mensen met een hoofd vol ideeën over hoe ze van betekenis kunnen zijn in het onderwijs, met hart voor leerlingen en handen om aan de slag te gaan. En ook allemaal mensen met veel vragen, zaken waar ze nooit eerder over hebben nagedacht of die ze nooit eerder hebben uitprobeerde. Dat vormt het startpunt: alles wat ze al (denken te) kunnen, weten, waarderen en gewend zijn te doen, ontwikkelen studenten gedurende de opleiding tot een persoonlijk en professioneel werkconcept dat richting geeft aan hun handelen als leraar.

Thomas More en de opleidingsscholen bieden samen een rijke leeromgeving: studenten doen veelzijdige praktijkervaringen op met leerlingen van verschillende leeftijden, verschillende leraren als rolmodel, op scholen met onderscheidende onderwijsconcepten en diverse teams, leerlingen en ouders. Een stevige kennisbasis met waardevol gebleken inzichten die verschillende perspectieven bieden op de wereld om ons heen.

Studenten pendelen in die omgeving tussen theorie, praktijk en worden uitgedaagd om hun eerder opgedane kennis en ervaringen, hun overtuigingen en handelingsrepertoire, voortdurend kritisch te onderzoeken en te verrijken en -waar nodig- bij te stellen. We vragen studenten verantwoordelijkheid te nemen: 'het waagstuk van het onderwijs' aan te gaan, de vraag te stellen wat (pedagogisch) wenselijk is en de dialoog te zoeken, ook als het spannend is.

Door keuzes te maken die passen bij wat zij nodig hebben voor hun professionele ontwikkeling, maken studenten steeds meer hun eigen leerroute. Ze kiezen op welke scholen ze ervaring willen opdoen en of ze zich willen richten op jonge of oudere leerlingen, of ze ervaring willen opdoen in het s(b)o, welke rol ze op zich nemen tijdens projecten, welke vakken ze willen verdiepen, met welk minorprogramma ze zich willen specialiseren, waarover ze onderzoek willen doen, welke lerarenopleiders veel voor ze kunnen betekenen, met welke medestudenten ze goed samenwerken en hoe ze zich willen inzetten voor de onderwijsgemeenschap.

We moedigen studenten aan om zich actief te verbinden met medestudenten, (aanstaande) collega's en experts, en zo hun eigen 'leernetwerken' te ontwikkelen, samen te leren met andere onderwijsprofessionals en mee te denken over de verbetering van het onderwijs. In de opleidingsscholen en op de pabo worden studenten uitgenodigd om hun stem te laten horen en om feedback te geven en mee te denken over vraagstukken, mee te organiseren van evenementen. Ook daarmee willen we studenten uitdagen om verantwoordelijkheid te nemen én sturing te geven aan hun eigen ontwikkeling.

Rode draden in het opleidingsprogramma zijn het ontwikkelen van pedagogisch handelen, onderzoekend handelen, wereldwijsheid en het ontwerpen van onderwijs.

In die rijke leeromgeving kunnen studenten uitgroeien tot wereldwijze en eigenzinnige leraren die vanuit een eigen visie weten te handelen in de onderwijspraktijk: wereldwijs in de zin van 'woke', weten wat er speelt in de wereld waarin leerlingen van nu opgroeien, eigen in de zin van 'passend bij je persoonlijke visie, interesses en talenten' en zinnig opdat het handelen van leraren bijdraagt aan volwassenwording van leerlingen en hun voorbereiding op een nog onbekende toekomst.

We doen er alles aan om de mogelijkheden te optimaliseren waarin studenten kunnen floreren en persoonlijk meesterschap ontwikkelen. Maar we weten eigenlijk niet waardoor en op welke momenten dat precies gebeurt (en soms ook niet gebeurt). Tijdens alle onderwijsactiviteiten zijn we op zoek naar interactie: momenten dat studenten en lerarenoplei-

ders laten zien wat zich afspeelt in hun hoofd en hart, elkaar vragen stellen en aan het denken zetten. Sommige studenten zijn al snel in hun element in de basisschoolpraktijk en ervaren de interactie met de leerlingen in hun groep als een vliegwiel voor hun ontwikkeling. Anderen zijn langer zoekend naar de goede match met de visie en aanpak van een opleidingsschool, de leerlingen en hun ouders, het team en de lerarenopleider in de school. Altijd zijn het intense ervaringen, want leerlingen vragen authenticiteit en geven directe feedback.

“Van te voren dacht ik dat het echt niet leuk zou zijn op een binnenstadschool in Rotterdam, maar het is geweldig: ik voel dat ik echt wat kan betekenen voor de leerlingen. Ze hebben zo vaak tegenwind en ik kan een stukje met ze meefietsen en ze een steuntje in de rug geven” (Student)

Voor sommige studenten zijn de ervaringen die ze opdoen tijdens projecten, thema's, kampen en excursies cruciaal. Ze maken bij het project Identiteit een 'digital story' over belangrijke momenten in hun levensverhaal die hun kijk op de wereld en hun rol als leraar hebben beïnvloed. Ze nemen tijdens het Theaterproject als studentcoach de leiding over een groep medestudenten die een multimedievoorstelling in een openluchttheater voorbereid. Ze leren de diversiteit van Rotterdam op onverwachte manieren kennen. Ze ervaren stilte in een kloosterbezoek en raken er in gesprek met elkaar, anders dan voorheen. Ze filosoferen en debatteren, praten over maatschappelijk controversiële kwesties en moeten hun wereldbeeld bijstellen na de verhalen van ervaringsdeskundigen tijdens het project Vrijheid. Ze ontwerpen samen ontdekhoeken en leeractiviteiten in de buitenlucht, presenteren die aan elkaar en beproeven die met leerlingen, ervaren wat werkt en wat (nog) niet. Ze zijn studentmentor van een basisschoolleerling en ontdekken hoe ze echt contact kunnen maken met een leerling die een heel andere leefwereld heeft dan zijzelf.

En dan zijn er de gesprekken die studenten en lerarenopleiders voeren: Studenten gaan in gesprek met medestudenten en de lerarenopleiders die betrokken zijn bij leren in de opleidingsschool over de ervaringen die ze opdoen en wat wel en niet werkt. Ze praten met hun pro-begeleider en hun 'pro-groep' over hun ontwikkeling op persoonlijk en professioneel vlak, wat er thuis en met vrienden speelt en onderling met medestudenten. Er zijn de (interview)gesprekken in leerteams en (peer)feedbackgesprekken over (groeps)opdrachten. En pedagogische gesprekken

over hoe het is om leraar te zijn en wat dat van ons vraagt. Er wordt daarbij stilgestaan bij momenten van onderbreking, onvoorspelbare momenten waarop je niet weet wat te doen en opnieuw op zoek moet naar verbinding.

We weten niet precies wanneer en waardoor het gebeurt en het gaat lang niet altijd vanzelf. Voor sommige studenten is het een route van vallen en opstaan. Dan is van belang dat zij, en ook wij, niet opgeven omdat we geloven in de ontwikkelingskracht van mensen.

“Ik ben totaal niet aan mijn lot over gelaten met de vele begeleiding die ik kan krijgen, maar ik heb het wel allemaal zelf moeten doen. En dat zeggen de begeleiders ook :-) het gaat erom te ontdekken wie je wilt zijn als leraar, we helpen je daarbij: we bieden je onderwijs vanuit veel verschillende invalshoeken, we organiseren het zo goed mogelijk, we begeleiden je op verschillende manieren maar ... dat ontdekken, dat zal je écht zelf moeten doen.” (Student)

Een aantal keer tijdens de opleiding maken we samen met de student uitvoeriger de balans op. Dat gebeurt tijdens de fase-assessments aan het eind van de propedeuse, de hoofdfase en de afstudeerfase. Op die momenten toont de student de ontwikkeling van zijn persoonlijk meesterschap aan de hand van zijn bekwaamheidsdossier, beoordelingen van praktijkproeven en het gesprek daarover. Heel waardevolle momenten, juist omdat elke student voor zichzelf onder woorden brengt welke ervaringen ertoe deden en omdat zowel lerarenopleiders als studenten zo zicht krijgen op wat maakt dat steeds weer opnieuw studenten hun eigen professionele ontwikkeling ter hand nemen en daar hun eigen persoonlijke kleur aan geven. Momenten dat we weten waar we het voor doen.

Hogeschool VIAA, Zwolle

De pabo van Hogeschool Viaa in Zwolle is een vormingsgerichte opleiding. Ze ziet zich voor de taak gesteld toekomstige leraren te vormen, als mens en als professional. Daarom wordt er voortdurend gewerkt aan het persoonlijk meesterschap van de studenten, waarbij er verbinding wordt gemaakt tussen de algemene vorming, de beroepsvorming en de persoonlijke vorming. Vorming wordt beschouwd als een relationeel proces; er is sprake van dialoog. Niet alleen in de praktijk van het onderwijs worden de studenten gevormd maar ook in allerlei andere contexten. Daarin speelt de totale persoonlijkheid van de student een actieve rol.

De ppo-lijn

Binnen de leerlijn persoonlijke professionele ontwikkeling (de ppo-lijn) van de pabo koppelen de studenten hun persoonlijke ontwikkeling aan de andere leerlijnen van het opleidingsprogramma: de themalijn, de kennislijn, de vaardigheidlijn en de stagelijn (werkplekleren). Theorie, praktijk en de persoon komen in de ppo-lijn samen en daarin staat persoonlijk meesterschap centraal. In de ppo-bijeenkomsten gaat het om het handelen van de studenten dat is gebaseerd op persoonlijke opvattingen over goed onderwijs en goed leraarschap. Door te reflecteren op hun ervaringen en hun waarnemingen ontdekken de studenten wat hen drijft. Door met medestudenten daarover te spreken, door in de praktijk daarover leraren te bevragen en door theoretische bronnen te raadplegen, wordt het handelen steeds meer beredeneerd in dialoog met de context.

De ppo-groepen bestaan uit ongeveer 12 tot 15 studenten en staan onder leiding van een ppo-lerarenopleider. De groepen komen met hun lerarenopleider in het eerste jaar (bijna) wekelijks bij elkaar; in de daaropvolgende jaren neemt dat geleidelijk af vanuit het principe van het bevorderen van zelfsturend leren. De studenten werken vanuit verschillende opdrachten en binnen diverse werkvormen aan persoonlijk meesterschap. Uiteindelijk tonen zij op hun eigen manier aan dat hun persoonlijk meesterschap is ontwikkeld, hoe dat is gegaan en wat het heeft opgeleverd. Voor de verschillende leerjaren is een beschrijving gegeven van wat er van de studenten wordt verwacht rond de aspecten van persoonlijk meesterschap.

Uiteindelijk gaat het erom dat de studenten, op basis van de dialoog en deels intuïtief, verantwoorde,

professionele keuzes maken met als doel de brede ontwikkeling van zichzelf en uiteindelijk van de leerlingen op de basisschool te bevorderen. Door persoonlijk meesterschap te verbinden met de beroepscompetenties krijgt elke leraar al meer zijn 'eigen kleur', zijn eigen beroepsidentiteit.

Vraag me naar mijn idealen. Ik wil me bewust worden van wie ik ben en wat ik al kan. (Student)

Acht aspecten van persoonlijk meesterschap

In onze opleiding worden acht aspecten van persoonlijk meesterschap onderscheiden. De aspecten hangen sterk met elkaar samen en grijpen op elkaar in. Voor het ontwikkelen en bespreken van het persoonlijk meesterschap kan op een bepaald aspect wel het accent worden gelegd.

Als opleiding hebben we geformuleerd op welke manier een startbekwame leraar zijn persoonlijk meesterschap zou moeten tonen. Dat ziet er samen-gevat als volgt uit:

De leraar werkt vanuit zijn eigen passie en motivatie aan de ontwikkeling van de aan zijn zorg toevertrouwde leerlingen. Hiervoor zet hij zijn hele hebben (kennis, vaardigheden) en houden (persoon) in (werken vanuit een positieve grondhouding).

"Een goede leraar zoekt naar het goede, de kracht in elke leerling, elke student."
(Schoolleraaropleider)

De leraar heeft een duidelijke opvatting over goed onderwijs en ontwikkelt zijn opvatting voortdurend. Zijn opvatting is gebaseerd op persoonlijke motieven en idealen, maar is tegelijk afgestemd op de eisen die het beroep stelt (ontwikkelen van visies). In het werk is de leraar er steeds op gericht om zijn handelen te verantwoorden. Hij kan aangeven welke bronnen voor hem belangrijk zijn en zijn handelen sturen (verantwoorden van handelen). De leraar onderzoekt op welke manier zijn identiteit de relatie met leerlingen en zijn onderwijs beïnvloedt, is nieuwsgierig en stelt vragen (werken en leren vanuit een onderzoekende houding). Tegelijk wil hij over zijn eigen opvattingen in dialoog gaan met anderen. Enerzijds om zijn opvattingen uit te dragen, anderzijds om zich te vormen aan opvattingen van anderen (fungeren als cultuurdrager). Op grond van deze vorming durft hij keuzes te maken, ook als deze keuzes spanningen en dilemma's opleveren. Een leraar moet kunnen

omgaan met deze beroepsspanningen (omgaan met professionele spanningen en dilemma's). Een leraar ontwikkelt op deze manier zijn persoonlijke verhaal en toont zijn persoonlijk meesterschap. Hij staat voor wat hij doet en durft dit met trots uit te dragen (zelfsturend leren). Daarbij is hij in staat om krachtgericht te reflecteren op zijn persoon en kan hij aangeven wat zijn eigen kernwaarden zijn (reflecteren). Uiteindelijk kan de leraar het handelen in de praktijk verbinden met zijn visie op onderwijs en opvoeding, zijn levensovertuiging en zijn eigen persoon.

Vormingsgericht

Door deze manier van werken aan persoonlijk meesterschap laten de studenten zien dat ze vakkundig zijn. Ze verantwoorden hun handelen vanuit diverse waardevolle bronnen en voorbeelden en willen de dialoog daarover aangaan.

Studenten willen ook ethisch verantwoord bezig zijn. Daarbij gaat het om de instelling van de (toekomstige) leraar, alsmede de bewustwording dat het beroepsmatig handelen wordt beïnvloed door eigen persoonlijke kwaliteiten, drijfveren en idealen. Studenten leren hun persoonlijke waarden kennen, onder andere doordat ze spanningen en dilemma's bij zichzelf ontdekken en daarmee leren omgaan en op een positieve manier daarin hun weg vinden. Studenten ontwikkelen hun visie op onderwijs, op leren en op andere gebieden die te maken hebben met hun beroep. Ze houden daarbij rekening met de actualiteit, met ontwikkelingen in de maatschappij en ze zijn zich daarbij bewust van de manier waarop

ze zelf cultuurdrager zijn. In dit alles verkennen de studenten hun levensbeschouwelijke identiteit en hun verantwoordelijkheid daarin.

De pedagogische opdracht wordt sterk verbonden aan het werken vanuit een positieve grondhouding. Studenten leren inzien dat hun persoonlijkheidskenmerken, eigen ervaringen en hun persoonlijke levensverhalen invloed hebben op het functioneren in de praktijk. Binnen de opleiding werken we met de principes van krachtgericht leren. Daarbij gaat het erom dat studenten hun kwaliteiten en idealen benutten bij hun (competentie)ontwikkeling en dat ze leerlingen in de basisschool ook vanuit eigen kwaliteiten laten leren.

De pedagogische opdracht komt sterk naar voren bij vorming. Vormingssituaties doen zich vaak onverwacht en ongepland voor in de interactie tussen lerarenopleiders en studenten, tussen studenten onderling en tussen studenten en leerlingen op de werkplek. Lerarenopleiders en studenten moeten aanvoelen wanneer zulke situaties zich aandienen en deze gebruiken. Want uiteindelijk gaat het om vorming: leren voor het leven; het leven van de studenten en van de leerlingen waarmee de studenten als toekomstige leraren gaan werken.

*Ik kom er steeds meer achter dat je als leraar echt een spiegel bent voor de leerlingen.
(Student)*

Marnix Academie, Utrecht

De Marnix Academie wil studenten en leerlingen leren verantwoordelijkheid te nemen in de maatschappij. We willen leraren opleiden die (sociaal) ondernemend en zelfbewust handelen, met als doel: een duurzame samenleving. In dit artikel lees je meer over het stimuleren van sociaal ondernemerschap bij studenten en leerlingen en over welke plek het krijgt in het nieuwe curriculum van de bacheloropleiding.

De Marnix Academie heeft, aansluitend bij haar missie, een maatschappelijke ambitie geformuleerd die gaat over sociale verbondenheid. We willen leraren opleiden die kunnen bijdragen aan een duurzame samenleving, zonder polarisatie en kansenongelijkheid. We vragen van studenten om 'volwassen-in-de-wereld-te-willen-zijn' (Biesta), om voorbij hun

eigen belang te denken en te handelen. Zeker in een democratische samenleving vraagt dit om ontmoetingen van studenten met de realiteit, ontmoetingen met weerstand, verschillende perspectieven op de realiteit en de wereld. Dit soort ontmoetingen willen we opnemen in het nieuwe curriculum van de bacheloropleiding.

Zelf ondernemen

Niet voor niets is de Marnix Academie lid geworden van het UNESCO-scholennetwerk. Voor UNESCO-scholen zijn internationale verbondenheid, verdraagzaamheid en solidariteit belangrijke onderwijsdoelstellingen. De visie van UNESCO is dat het onderwijs een rijke leeromgeving moet bieden waarin studenten worden uitgedaagd tot verschillende typen leren:

leren weten, leren doen, leren samenleven, leren zijn. Ook in dit kader kiest de Marnix Academie in het nieuwe curriculum voor een handelingsgerichte didactiek, van leren door te doen. Specifiek komt dan het concept 'sociaal ondernemerschap' in beeld als een van de pijlers. In alle opleidingsfasen komt aandacht voor dit thema. De lijn verloopt van zelf ervaren via *zelf ondernemen naar met leerlingen ondernemen*.

"Onder sociaal ondernemen versta ik een vorm van ondernemen die start met het onderkennen van kansen voor het bijdragen aan duurzame ontwikkeling. Vervolgens leidt dat tot het genereren van ideeën en het ontplooiën van initiatieven die daadwerkelijk bijdragen aan duurzame ontwikkeling." (Lector)

Zo wordt in de internationale minor Humanities van de Marnix Academie geparticipeerd in Move-projecten. In deze projecten op basisscholen krijgen leerlingen en studenten samen het eigenaarschap en de verantwoordelijkheid voor het bedenken en uitvoeren van hun eigen buurtproject. Eerst brainstormen de leerlingen met hulp van de studenten over wat er beter kan in de wijk. Vervolgens gaan ze samen aan de slag om hun plan uit te voeren, zoals bijvoorbeeld het organiseren van een buurtfeest.

"Het doel is om leerlingen het gevoel te geven dat ze het verschil kunnen maken in hun eigen buurt. Voor onze studenten is het interessant omdat zij leren projectmatig te werken en samen te werken met allerlei instanties, zoals de gemeente." (Lerarenopleider)

Grote voorbeelden van sociaal ondernemerschap zijn initiatieven als Fairphone, Tony's Chocolonely en Dopper.

"Voor het ontplooiën van sociaal ondernemerschap zijn empathie, compassie en zorgzaamheid voorwaardelijk. Het in verbinding staan met jezelf, de ander en de wereld is belangrijk. Onderwijs in sociaal ondernemerschap is onderwijs vanuit een hoopgevend, democratisch en handelingsgericht perspectief op duurzame ontwikkeling." (Lector)

Ukids

Een ander praktisch voorbeeld is het project 'Ukids, Social Entrepreneurship Education'. Dit is een internationaal project waar de Marnix Academie samen met een basisschool in Almere aan deelneemt. Zes Europese landen werken samen aan een onderzoek

dat zich richt op het leren sociaal te ondernemen, zowel in het basisonderwijs als op de lerarenopleidingen. Er wordt gezocht naar hoe het ontwikkelen van empathie, compassie en zorgzaamheid en het leren ondernemen vorm kunnen krijgen. Vertrekpunt zijn vraagstukken die gerelateerd zijn aan de internationale duurzame ontwikkelingsdoelstellingen.

Leraren, lerarenopleiders, studenten en onderzoekers uit Oostenrijk, Finland, Denemarken, Portugal, Hongarije en Nederland ontwikkelen onderwijsprogramma's voor basisscholen en lerarenopleidingen waarin het leren sociaal te ondernemen centraal staat. Naast het ontwikkelen van onderwijsmaterialen worden de diverse benaderingen van onderwijs in sociaal ondernemerschap in de betrokken landen vergeleken. Ukids heeft ook als doel een bijdrage te leveren aan de bewustwording van het belang van het leren sociaal te ondernemen.

"Ik doe hiermee veel ervaring op met onderzoek en presenteren. Zo mocht ik samen met medestudenten de opgedane kennis en ervaringen delen op onder andere het VELON-congres en het Europese EAPRIL. Ik hoop dat social entrepreneurship education zich zo als een olievlek zal uitbreiden binnen het basisonderwijs. Dat is nodig om leerlingen goed voor te bereiden op hun toekomstige rol in de veranderende samenleving." (Student)

Hoog op de Europese agenda

Onderwijs in ondernemerschap staat hoog op de Europese agenda. In 2006 heeft de Europese Commissie 'initiatief en ondernemerschap' als een van de acht kerncompetenties voor een kennismaatschappij geïdentificeerd. In Nederland staat het nog in de kinderschoenen. Op de Marnix Academie kiezen we ervoor om ondernemerschap expliciet te agenderen. We kiezen daarbij voor een waardengeladen invalshoek, en richten ons op onderwijs in sociaal ondernemerschap. Daarin staan we niet alleen. We zoeken bewust samenwerking met scholen voor primair onderwijs en lerarenopleidingen, zowel nationaal als internationaal, om samen veelbelovende initiatieven te ontplooiën voor het realiseren van onderwijs in sociaal ondernemerschap. Het nieuwe kerncurriculum van de Marnix Academie zal alle ruimte en kansen bieden om met elkaar het leren sociaal te ondernemen vorm te geven.

Driestar Hogeschool, Gouda

Je staat er als leraar niet alleen voor

Een pedagoog of theoloog als reisgenoot

Het beroep van leraar is veelzijdig. Leraren zijn immers op allerlei manieren bezig met leerlingen. Vakkennis, morele waarden, de pedagogische opdracht: het hoort allemaal bij het handelen van de leraar. Daarbij is het doel dat hij bijdraagt aan het proces van volwassenwording van leerlingen.

Het leraarsberoep is echter ook veeleisend. Het vraagt om het verwerven van vakkennis, en om het op peil houden ervan. Het vereist ook een ethisch kompas: vanuit welke waarden word je gedreven in je contact met leerlingen, met ouders, met collega's en in de samenleving van vandaag? En het veronderstelt een innerlijke overtuiging ten aanzien van de pedagogische opdracht: het volwassen worden van leerlingen. In deze bijdrage beschrijven we hoe we in ons vormingsprogramma leraren in opleiding helpen om aan hun opdracht profiel te geven.

Ontwikkeling

In een beroepsopleiding mag de praktijk nooit ver weg zijn. Als opleiding zijn we gericht op de vorming van leraren als gekwalificeerde professionals, ten dienste van leerlingen. In Radiantverband spreken we over persoonlijk meesterschap: leraren ontwikkelen het vermogen om te doen wat wenselijk is voor de volwassenwording van leerlingen. Deze definitie geeft richting aan, maar ze biedt ook ruimte voor een eigen specifieke invulling. Immers: zowel het "vermogen" van leraren als "doen wat (pedagogisch) wenselijk is" biedt behalve richting ook ruimte. De definitie veronderstelt echter ook dat leraren zichzelf ontwikkelen tot die professional. Het begeleiden van leerlingen in het proces van volwassenwording vraagt om gedegen vorming van de leraar zelf. Persoonlijk meesterschap begint dichtbij huis. Begrippen als "vakkennis", "ethisch kompas" en "pedagogische opdracht" raken immers allereerst de persoon van de leraar. Kunde en kennis vereisen karakter van de leraar.

Primaire bronteksten

Voor persoonlijk meesterschap is van belang dat leraren goede voorbeelden hebben. Hierbij hoeft niet alleen te worden gedacht aan het voorbeeld dat de lerarenopleider zelf is. We kunnen ook denken aan voorbeelden uit de pedagogische traditie. Gelet

op de identiteit van Driestar brengen we behalve niet-christelijke pedagogen vooral ook voorbeelden uit de christelijk-theologische traditie voor het voetlicht. Omdat het om vorming gaat, ligt het accent hierbij niet op de vakkennis, maar op de generieke kennis, het ethisch kompas en de pedagogische opdracht van de leraar.

De hierboven genoemde veelzijdigheid en veeleisendheid van het leraarsberoep stelt kwalitatief hoge eisen aan de lerarenopleiding. Het proces van volwassenwording bevindt zich bij de meeste studenten in een rijpingsfase, maar "wie ben je?" en "hoe wil je als leraar zijn?" vraagt om een (verdiept) antwoord. Deze vragen culminerend in het thema persoonlijk meesterschap.

Pedagogische traditie

In de traditie van Driestar educatief spelen klassieke bronteksten in dit proces een belangrijke rol. Ook als we ervan overtuigd zijn dat studenten door veel meer gevormd worden dan via bronteksten – zoals bijvoorbeeld door media en peergroups –, dan nog zijn deze teksten een belangrijk reservoir van praktische wijsheid. We plaatsen persoonlijk meesterschap in een lange lijn van de christelijke pedagogische en theologische traditie: studenten in aanraking met belangrijke teksten uit deze traditie, bijvoorbeeld van theologen als Augustinus en Calvijn en van pedagogen als Comenius en Herman Bavinck. De blik is daarbij echter niet alleen naar achteren gekeerd. We leiden immers studenten op voor het leraarsberoep van vandaag en morgen. Leraren moeten met behulp van bronnen hun handelen kunnen begrijpen, verantwoordwoorden én verbeteren. Ook dit hoort bij persoonlijk meesterschap.

Bijdrage

Het is echter de vraag of bronteksten op deze manier bijdragen aan persoonlijk meesterschap van studenten. Voor lerarenopleiders betekent dit een reflectieve vraag: dragen de teksten bij aan de verwezenlijking van ons ideaal: van ons ideaal en de vorming van leraren en hun beroepsprofessionaliteit? Wij geloven dat pedagogische bronteksten van belang zijn, maar zoeken wel naar manieren om ze te laten landen bij de studenten van vandaag. Het gevaar bestaat immers dat de teksten vooral cognitief worden opgevat. Daarnaast speelt de ontleding onder studenten ons parten. Ondanks mooie idealen van christelijk

leraarschap en persoonlijk meesterschap dragen de teksten dan weinig bij aan de persoons- en beroepsvorming van de leraar in opleiding.

Reflectie

Gestalte geven aan persoonlijk meesterschap betekent voor ons als opleiding dat we ook kritisch naar onze eigen praktijk durven te kijken. Worden leraren op de goede manier opgeleid, zodat zij op hun beurt leerlingen helpen in hun proces naar volwassenheid? We hebben onszelf de vraag gesteld hoe gezagsvolle pedagogische en theologische teksten meer kunnen bijdragen aan de vorming van de leraar. En of ze de aanstaande leraar een perspectief bieden op zijn taak om leerlingen te helpen in hun proces van volwassenwording. Anders gezegd: hoe kunnen we de impact van teksten die ons ideaal van persoonlijk meesterschap verwoorden vergroten?

Reisgenoot

Vanuit ons onderzoekscentrum Christelijk Leraarschap hebben we met pabostudenten een pilot gedaan, om na te gaan welke invloed bronteksten hebben op hun persoons- en beroepsvorming. De studenten kiezen hierbij een persoonlijke reisgenoot. Een belangrijke voorwaarde is dat er een verbinding gelegd kan worden naar de persoon en de professionele identiteit van de leraar. Verder zijn de studenten vrij in hun keuze. Ze verdiepen zich in de biografie van hun reisgenoot en lezen verschillende boeken en artikelen van de gekozen auteur. Hun persoonlijke leeservaringen, verbindingen met de praktijk en de impact op persoonsvorming schrijven ze in een learning diary.

De eerste resultaten van de pilot zijn veelbelovend. Ze bieden good practices die ons vormingscurriculum verbeteren. Het bijhouden van een learning diary geeft studenten de mogelijkheid om te reflecteren op de inhoud van de gelezen tekst. Door gericht lezen van teksten krijgen studenten taal om ijle begrippen als "persoonsvorming" en "beroepsvorming" concreet te maken. Zo kan ook het gesprek over persoonlijk meesterschap gevoed worden: Studenten kunnen vragen stellen aan hun reisgenoot. Juist als deze niet meer leeft, vraagt de beantwoording ervan om imaginatie van de student: hoe kun je, met behulp van je reisgenoot, je eigen handelen als leraar verantwoorden?

Bewustwording

Wie in de opleiding teksten van historische pedagogen en theologen wil gebruiken, moet bij studenten vandaag scepsis overwinnen.

"Als je mij twee jaar geleden had gevraagd naar de waarde van zulke teksten, dan had ik gezegd: ze zijn stoffig. Ik ben gericht op de praktijk, niet op theorie. In elk geval niet op theorie van lang geleden. Maar deze pilot heeft me echt geholpen. Ik merk tijdens de lio-stage dat zo'n reisgenoot je helpt om niet kopje onder te gaan in de waan van de dag. Even die terugtrekkende beweging door het lezen van zo'n tekst. Waar doe ik het voor, als ik voor de klas sta? En ik heb het nodig om mijn handelen te spiegelen, en om het te verrijken met wat mijn reisgenoot me te zeggen heeft. Ik sta zelf verbaasd van mijn enthousiasme, maar ik gun alle studenten zo'n mooie ervaring." (Student)

Natuurlijk zijn er niet alleen zulke succesverhalen, maar dit is wel wat je als opleiding beoogt met persoonlijk meesterschap.

Ten slotte

Persoonlijk meesterschap blijft niet beperkt tot kwalificatie. Het hart en de handen zijn onmisbaar; dat is pedagogisch belangrijk, maar het volgt ook uit onze christelijke levensbeschouwing waarin God liefhebben boven alles en de naaste als onszelf niet alleen een zaak van het hoofd is, maar ook een praktische vertaling vraagt. Als dit alles veel vraagt van leraren, laat de reisgenoot zien dat je er bij persoonlijk meesterschap niet alleen voor staat.

Bijlagen

Bijlage 1. Kort historisch overzicht

In juni 2012 startten wij met zes hogescholen¹ het Center of Expertise Persoonlijk Meesterschap (CEPM). Het vertrekpunt van ons onderzoek in het CEPM (2012 – 2016) was de persoon van de leraar met zijn waardenoriëntatie; de leraar die vaak werkt op het snijvlak van onderwijs en jeugdzorg; de leraar die weet in te spelen op de behoeften van leerlingen (van 2 tot 14 jaar) in een complexe maatschappelijke omgeving, waarin allerlei ontwikkelingen, zoals rationalisering, marktwerking, controle en beheersing aan de orde zijn. Ons doel was door middel van onderzoek kennis te ontwikkelen over het persoonlijk meesterschap van leraren en deze kennis te benutten voor de opleiding en de voortgezette professionalisering van deze professionals.

In december 2012 hielden wij gesprekken met stakeholders in de verschillende hogescholen over het belang van persoonlijk meesterschap en de waarden-gedreven professionaliteit van leraren (project 1). Wij hielden deze gesprekken ook met stakeholders uit het beroepenveld van de hogescholen (project 2). Eén van onze conclusies uit die gesprekken was dat er nog geen duidelijk beeld bestond van wat persoonlijk meesterschap nu precies inhield.

In februari 2013 startten wij met het derde project: een literatuurverkenning naar het begrip persoonlijk meesterschap. De resultaten legden wij in april 2013 voor aan een panel van stakeholders uit hogescholen, het beroepenveld en andere kennisinstellingen. Op basis hiervan hebben wij de publicatie 'Onderwijs dat deugt en deugd doet' geschreven. Deze publicatie diende als inspiratie voor een reeks deelprojecten (zie ook bijlage 2).

In 2014 sloot de Christelijke Hogeschool Ede zich aan bij CEPM en in 2015 volgden Hogeschool iPabo en Verus. Wij werkten daarnaast samen met verschillende kennisinstellingen zoals TU Eindhoven, NIVOZ, Respect Education Foundation, de Universiteit voor Humanistiek en de Bildung Academy. Scholen voor primair onderwijs waren betrokken in de meeste onderzoeksprojecten, naast twee MBO-scholen. Ook werkten wij samen met instellingen voor (jeugd) zorg.

Eind 2016 hield CEPM formeel op te bestaan; een aantal al eerder in gang gezette onderzoeksprojecten liep nog wel door. Het laatste project - Europese verhalen - verkeert in de afrondende fase.

CEPM 2012 - 2020

Radiant Onderzoek 2017 -

Radiant kenniscentrum PM
2020 -

In 2016 richtten wij de coöperatieve vereniging Radiant Lerarenopleidingen op (zie ook "Wie zijn wij en wat doen wij"). In 2017 verscheen onze publicatie: 'Onderzoeksprogrammering Persoonlijk Meesterschap (2017-2020)'. In deze programmering onderscheiden we drie zichtlijnen, namelijk Toekomstgericht onderwijs, De socialiserende en persoonsvormende functie van onderwijs en Diversiteit en handelen. Elk van onze lectoren en onderzoekers voeren onderzoek uit in één van deze zichtlijnen. (zie bijlage 2).

¹ Hogeschool De Kempel, Gereformeerde Hogeschool (nu Hogeschool Viaa), Iselinge Hogeschool, Katholieke Pabo Zwolle, Driestar hogeschool en de Marnix Academie

Deze onderzoeken hebben geleid tot opbrengsten zoals voorstudies, verkenningen en literatuurstudies. Het is de bedoeling de uitkomsten van deze onderzoeken te vertalen in opbrengsten voor de praktijk van de lerarenopleidingen en/of het beroepenveld van de hogescholen. Wij delen en ontwikkelen kennis op het terrein van onderzoek in gezamenlijke werkbijeenkomsten van de drie zichtlijnen.

Het is de bedoeling dat ons onderzoeksconsortium gaat fungeren als een landelijk expertisecentrum op het terrein van Persoonlijk Meesterschap en daarin voldoende onderscheidend is van andere landelijke expertisecentra. Onze definitie van persoonlijk meesterschap had inmiddels een sterkere pedagogische focus gekregen.

In het voorjaar van 2020 zetten wij onze volgende stappen richting het onderzoeksconsortium Persoonlijk Meesterschap. Met onze hogescholen en het primair onderwijs vormen wij een nagenoeg dekend landelijk netwerk. Wij zoeken de samenwerking met andere kennisinstellingen, waarbij wij inzetten op de inhoudelijke verbinding, en op de landelijke dekking. De gesprekken die wij voeren met beoogde samenwerkingspartners laat zien dat de vraag naar meer kennis over persoonlijk meesterschap breed gedragen wordt.

Bijlage 2. Overzicht van projecten

Zie ook: www.radiantlerarenopleidingen.nl

Vanaf 2012 tot nu zijn in binnen het CEPM de volgende onderzoeksprojecten uitgevoerd:

Verkennd onderzoek

- Onderwijs dat deugt en deugd doet. Een verkenning van de literatuur over persoonlijk meesterschap
- Wat doet deugd in de lerarenopleiding? Op zoek naar succesfactoren voor persoonlijk meesterschap in de lerarenopleiding
- Persoonlijk meesterschap en de rol van interactie in de persoonsvorming van leerlingen
- Beleid t.a.v. PM in onderwijsorganisaties: leiderschap en persoonlijk meesterschap
- Europese verhalen over persoonlijk meesterschap; European Studies on Personal Mastery
- Pabo college tour: Respect voor de klas, gericht op de pedagogische opdracht (burgerschap) en (culturele) diversiteit & inclusie
- Persoonlijk meesterschap in het brede jeugddomein. Succesfactoren van samenwerking tussen onderwijs en jeugdzorg

Professionele dilemma's en spanningen

- Beroepsspanningen rond levensbeschouwelijke diversiteit
- Professionele dilemma's van leraren
- Professionele dilemma's van lerarenopleiders
- Professionele identiteitsspanningen van aanstaande en beginnende leraren
- Morele dilemma's van bestuurders in het onderwijs en de zorg

Interventies

- Leergemeenschappen professionele dialoogvormen
- Leren met aandacht (professionele identiteitsontwikkeling aanstaande leraren)
- Omgaan met professionele identiteitsspanningen vanuit agency

Socialiserende en persoonsvormende functie van het onderwijs

- Bezielde burgerschap
- De wereld ontdekken in de klas
- Kunst in leren

Professionele leergemeenschappen

- Persoonlijk meesterschap in professionele

leergemeenschappen

- Teacher leaders als bruggenbouwers

Vanaf 2018 zijn en worden nu binnen Radiant Onderzoek de volgende onderzoeksprojecten uitgevoerd:

Toekomstgericht onderwijs (zichtlijn 1)

- Voorstudie en voorbereiding op NRO-call Hoger Onderwijs
- Praktijkgericht Onderzoek naar het Hoger Onderwijs: kleinschalig onderwijs en studentenwelzijn (NRO-call toegekend)

De socialiserende en persoonsvormende functie van het onderwijs (zichtlijn 2)

- Lezen, meeleven, samenleven: pilotstudie
- Lezen, meeleven, samenleven (NRO-call. Intentieverklaring goedgekeurd)

Diversiteit en handelen (zichtlijn 3)

- Pedagogisch handelen bij maatschappelijk controverstele kwesties in de klas: verkennend onderzoek
- Responsiviteit van leraren bij jonge leerlingen met specifieke behoeften aan gedragsondersteuning: vooronderzoek
- Responsiviteit van leraren bij jonge leerlingen met specifieke behoeften aan gedragsondersteuning (NRO call Gedrag en passend onderwijs wordt voorbereid).
- Vormgeven aan bonding in onderwijs aan nieuwkomersleerlingen: literatuurstudie en pilotonderzoek

Radiant

Lerarenopleidingen

Radiant Lerarenopleidingen is een samenwerkingsverband van negen hogescholen. Binnen Radiant Lerarenopleidingen bundelen wij kennis en kracht op gebieden als onderwijsontwikkeling en praktijkgericht onderzoek. Radiant Lerarenopleidingen staat voor goed onderwijs vanuit een waardengedreven perspectief en sterke verbondenheid met het werkveld.

marnix academie

Thomas More
Hogeschool

de **Kempel**
Hogeschool

IselingeHogeschool

Driestar hogeschool

opleiding
onderzoek
ontwikkeling

Katholieke
Pabo Zwolle

Hogeschool
iPabo
Centraal voor primair onderwijs

Viaa

CHE
CHRISTELIJKE
HOOGESCHOOL
EDE

radiantlerarenopleidingen.nl